

VAKIFLAR Dergisi

XXIV. Sayı

ISBN 975-19-0900-7

Fiatı: 200.000 TL. KDV Dahil / 20 \$

SAHİBİ
Vakıflar Genel Müdürlüğü Adına
Fadıl ÜNVER

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ
İbrahim ATEŞ

İNCELEME KURULU
İbrahim ATEŞ
Prof.Dr.Bahaeddin
YEDİYILDIZ
Prof.Dr.Refet YİNANÇ
Dr.Mehmet ÖNDER
Mehmet NARİNCE

TEKNİK YÖNETMEN
Sadi BAYRAM
Mehmet NARİNCE

TASHİH
Hüseyin BAŞKAYA

Yayınlanan yazılarda ileri sürülen fikir
ve beyanlardan yazı sahipleri sorumludur.

Makaleler kaynak gösterilmek kaydı ile
iktibas edilebilir.

Ön Kapak

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan
1682 tarihli silsilenâmenin baş sayfa tezyinatı.

(Foto: Sadi BAYRAM)

Arka Kapak

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan
silsilenâmenin son sayfası Bu sayfada Sultan IV. Mu-
rad, Sultan İbrahim ve Sultan IV. Mehmed'in minya-
türleri ile ressam Hüseyin'in mührü bulunmaktadır.

(Foto: Sadi BAYRAM)

Telefon (Ankara)

311 34 63 - 324 48 16 / 233-238

BASILDIĞI YER:

TİSAMAT Basım Sanayii

Tel: 418 10 19

ANKARA 1994

İÇİNDEKİLER

Dr.İbrahim ATEŞ

Mescid-i Nebevî'nin Yapıldığı Günden Bu Yana
Geçirdiği Genişletme Girişimleri.....5

Sadi BAYRAM

Silsile-nâmeler ve İrlanda-Dublin,
Chester Beatty Library'de Bulunan
1598 Tarihli Zübdetü't-Tevarih.....51

Doç.Dr.Hasan YÜKSEL

Kafkas Göçmen Vakıfları..... 117

Dr.Ali ÖNGÜL

Tarih-i Câmî-i Nuruosmânî.....127

Yrd.Doç.Dr.İnciKUYULU

Bademli Kılıcızade Mehmet Ağa
Camii (Ödemiş/İzmir).....147

Deniz AYDA

XIX. Yüzyıl Çanakale Seramiklerinden,
Ördek Başlı Testiler.....159

Yıldırım ÖZBEK

Son Dönem Osmanlı Medreselerine Bir Örnek:
Şihli Hamidiye Medresesi165

Erol YURDAKUL

Amasya-Yolpınar (Hakala-Kağla-Kağala)
Köyünde Bulunan İslamî Yapılar.....177

Dr.Saim SAVAŞ

Tokat'ta Hoca Sümbül Zaviyesi.....199

Yıldırım ÖZBEK

Şeyh Hacı İbrahim Tekke Veya Manzumesi.....209

Yrd.Doç.Dr.Ali BAŞ

İnay Köyü Manzumesi.....221

Fatih MÜDERRİSOĞLU

Bir Osmanlı-Türk Şehri Olarak Belen.....237

Doç.Dr.Nusret ÇAM

İslâm'ın Sanata ve Mimâriye Bakışı.....273

Dr.Mehmet İBRAHİM

Eski Yugoslavya Sınırları Dahilinde
Tarikat Hareketlerinin Tarih İçindeki
Gelişimi ve Önemi.....291

Doç.Dr.Hüseyin MEMİŞOĞLU

Bulgaristan Müslümanlarının Dinî Teşkilatlarını
ve Kurumlarını Düzenleyen Nizamname.....307

ESKİ YUGOSLAVYA SINIRLARI DAHİLİNDE TARİKAT HAREKETLERİNİN TARİH İÇİNDEKİ GELİŞİMİ VE ÖNEMİ

Dr.Mehmet İBRAHİM

I. GİRİŞ:

A) Eski Yugoslavya'da Tarikatlerin Tarihçesi:

Günümüze kadar Yugoslavya'da tarikatlar hakkında derli toplu bir araştırma yapılmamıştır. Yapılan araştırmaların çoğu, tarikat veya tekkelerin son faaliyet durumlarını ve tekke şeyhlerini tanıtmakla yetinmişlerdir. Nitekim bir çok araştırmacının Osmanlı İmparatorluğunun çekirdeğinin oluşmasında, Avrupa'ya açılmasında, İslamın Balkanlar'da kalıcı olarak yerleşmesinde aktif rol alan tarikatlerin asıl gaye, hedef ve felsefelerini incelemeden, sadece son dönemlerde dejenerasyona uğramış şekliyle var olan tarikatlerin zikir şekillerinden, mensup olduğu tarikatın dahi gerçek felsefesini tam anlamıyla kavramaktan uzak şeyhlerin dedikleriyle yetinmeleri konuya ne kadar yüzeysel yaklaştıklarının açık bir ifadesidir. Bu arada şunu da belirtmek gerekir ki; son dönemde bu konuyla ciddi şekilde ve derinliğine meşgul olan Alexandre Popoviç'in çalışmaları¹ Balkanlarda tasavvufi hareketin gerçek manada anlaşılmasında genç araştırmacılara ışık tutacak niteliktedir. Bizim ise bu kısa etüt çalışmamızda daha ziyade, Balkanlarda ve bilhassa eski Yugoslavya sınırları dahilinde tarikatlerin rağbet görmelerindeki sebeplerden, yayılış gayelerinden, özelliklerinden, felsefelerinden ve halk üzerindeki tesirlerinden ve bu tesirlerin ne şekilde günümüzde yansdığından söz etmeğe gayret sarf edeceğiz.

Bilindiği gibi her tarikatın temelinde "İslamı yaymak" ve "İnsan nefsini terbiye etmek" bulunmaktadır. Bu iki temel unsura öncelik verme oranı tarikatlere göre değişmektedir. Bazı tarikatlerde İslamı yaymak birinci derecede önem taşıırken, bazılarında aksine insan nefsini terbiye etmek hususunun ön plânda geçtiği görülmektedir. Tarikatlerde görülen bu farklı anlayışın önemi üzerinde durmak ve elde edilen olumlu veya olumsuz so-

nuçları tesbit ederek, bugüne kadar gözardı edilen bazı ihtimallere işaret etmek istiyoruz.

Yugoslavya'nın herhangi bir bölgesinde belirli halk kitlesi tarafından benimsenen tarikat, bir başka bölgede kökeni ayrı olan diğer bir halk kitlesi tarafından hor görülebiliyor. Buna biraz daha açıklık getirecek olursak, Arnavut'lar tarafından benimsenen tarikat, Boşnaklar, Pomak'lar-Torbeşler² ve Türkler arasında pek benimsenmiyor veya bunun bazen aksi de olduğu görülebiliyor. Yugoslavya'da farklı milli kökenlere sahip bu halk topluluklarının tarikatları seçmelerinde; önceden sahip oldukları kültür birikimi, örf, âdet ve geleneklerin önemli ölçüde etki ettikleri görülmektedir. Bu saydığımız milli değerlerin Balkanlar'da ve bilhassa Yugoslavya'da İslamın yayılmasında ve yerleşmesinde ne derece önemli rol aldıklarını son zamanlarda yapılan ilmi çalışmalar da açık şekilde ortaya çıkarmıştır.

Bütün tarikatlerin temelinde Allah'a ulaşma ve yaklaşma felsefesi bulunmaktadır. Ancak, bu tek hedefe ulaşmak için farklı methodlara başvurdıkları görülmektedir. Nitekim, "Allah'a giden

1. POPOVIÇ, A., L'islam Balkanique- "Les musulman du Sud-est européen la periode post- ottoman, Osteuropa institut, Berlin-1986; Popoviç, A.-Veinsten, G., Les ordres mystiques dans l'islam,- "Les ordres mystiques musulmans du sud-est eurpeen dabs la periode post-ottomane", s.83-99, Paris-1986; Popoviç, A., "Les musulmans du sud-est europeen dans la periode post-ottomane", journal Asiatique, CCLXIII/3-4, Paris, 1975, s.317-360.
2. TORBEŞ-POMAK: Halk arasında islamiyeti kabul edip Makedonca ve Bulgarca konuşan halk topluluğuna verilen addır. Devlet tarafından ise resmi olarak "Makedon veya Bulgar Müslümanları" adlandırılmaktadır. Buna karşılık Pomak ve Torbeşlerin çoğu kendilerini Türk olarak hissetmektedirler. Ancak son dönemlerde yapılan bilimsel araştırmalar gerek Pomakların gerekse Boşnakların X-XI. yüzyılda Balkanlara göçeden peçenek, Kuman Türk boylarından olduğu görüşü yaygındır.

yollar, varlıkların sayısı kadar çoktur"³ denilmektedir. Bu yaygın olan deymi, Kur'an da ; "Al-lah'a varmak için vesilelere sarılın"⁴ âyetiyle anlatılmak istenen hususun bir başka ifadesi olarak görmek mümkündür.

İnsanların yaratılışlarında kâinatın sırrı olarak her ferd birbirinden farklı bir mizaca, düşünceye, duyguya ve şekle sahip olarak yaratılmıştır. İnsan şahsiyetinde kudret ve yaratıcılık derinleşip enginleştikçe, bir ferdin ötekilerden farklılığı da fazlalaşır. Her birimizin bağımsız bir âlem olduğumuz fikri kendimizde hasıl olur.⁵ Ancak bunun kadar gerçek olan bir diğer husus ta insanın sosyal bir varlık olduğu gerçeğidir. Diğer bir deyişle, insanı toplum dışı bir varlık olarak görmek veya düşünmek mümkün değildir. İnsan kendi fikir, duygu ve düşüncesini toplumun diğer fertleri tarafından paylaşılmasını ve benimsenmesini de ister. O halde insan şahsiyetinin farkına varmak, hem de birliğin tadını çıkarmak ihtiyacını hissetmektedir.⁶

Buraya kadar yaptığımız izahatlarla sergilemeye çalıştığımız bu inceliği çok iyi kavrayan tasavvuf ehli, tarikatler aracılığıyla bir yandan ferdin müstakil dünyasına (personalite, individualite), bir yandan da insanın sosyal varlık yapısındaki birlik ve beraberlik ünitesine halk kitlelerini peşine takmayı başarmışlardır. Buna göre "tarikat" şeriat (İslam hukuku)'ın gösterdiği hedefe varmak için bir vesile veya takib edilen "yo", kişisel karektere göre de bir vaziyet veya tutumdur.⁷ Bundan dolayı "şeriat" (İslâm hukuku) tek olmasına rağmen tarikatler çoktur.

Tarikatlerin takib ettikleri method,⁸ zikir usulleri,⁹ siyasi (politik) tavırları¹⁰ açısından bir takım sınıflandırmalara tabi tutulduğu da görülmektedir. Fakat tarikatların sınıflandırılmasında temel ölçü olarak "bir tek Allah'a, Hz.Muhammed'in Peygamberliğine ve Kur'an-ı Kerim'in Allah'ın kitabı olduğuna" inanılması hususları alınmaktadır. Bu üç esası temel alan tarikatlar "ehli kible" (ehli sünnet) olarak kabul edilirken, bunun dışında kalanlar ise "batini" (ehli sunnet dışı) tarikatlar olarak görülmektedir.¹¹

Tarikatlarda görülen bu farklılıklara rağmen "ehli kible" ve "batini" ayrımı yapmadan bütün tarikat hizmetlerinin iki noktada yoğunlaştığını söyleyebiliriz. Birincisi, İslamı yaymak, ikincisi ferdin (insanın) nefsanî ve ruhanî eğitimini sağlamak. Bu iki unsurdan birincisinin asli, ikincisinin de vâsıta unsuru olduğu görülmektedir.

Tarikatların aslî hedef olarak seçtikleri İslamı yayma hususunda oldukça başarı kazandıkları, bilhassa son zamanlarda yapılan araştırmalarla ortaya konmuş durumdadır. Daha doğrusu bunların başarısında, İslamı karşı tarafa tebliğ etme noktasında savaş ve kılıç yerine, gönüle hitabı tercih etmelerinin önemli bir etken olduğu gözlenmektedir.

Tarikat mensupları İslamı benimsetmek ve sevdirmek için güzel konuşma, güzel davranış ve örnek yaşayış gibi her türlü meziyetlerini azâmi bir şekilde ön plâna çıkarmışlardır.¹² Bunların ikna yoluyla kabul ettirdikleri İslam kılıçtan ve vergiden kaçma gibi usullere dayalı sunî davranışları aşarak samimi inanç şeklinde kendini göstermiştir.¹³ Balkanlar'da İslamın kısa zamanda benimsenmesinde tarikat mensuplarının önemli ölçüde etkili olduğu inkar edilemez bir gerçektir. Ne var ki, başlangıçta tarikatlar, Osmanlı devletinin Balkanlar'a yerleşmesinde olumlu yönden hizmet etmişken, daha sonraki dönemlerde ise bazı tarikatlar onun çöküşünü hızlandırma rolü almışlardır.¹⁴ Nitekim bunlardan biri Bektaşî tarikatıdır. Ondokuzuncu yüzyılda Osmanlıların hasta olduğu bir dönemde ortaya çıkan otorite boşluğundan istifade ederek bir takım isyanlara, suikastlere ve tertiplere öncülük ettikleri bilinmektedir.¹⁵ Son zamanlarda ise tarikatları yücelten "ilmi" değerlerin yerine, hayalleri, hisleri ön plana geçirerek ve gerçeklik dünyası bir tarafa bırakılarak her şeyi keramet anlayışıyla açıklamaya çalışmaları, tarikatların gerilemesine ve yozlaşmasına sebep olmuştur.

B. Eski Yugoslavya'da Tarikat Hareketleri ve İslamın Yayılması:

Osmanlıların Balkanlar'a yerleşmesinde tekelerin ve tarikat şeyhlerinin üstlenmiş oldukları

3. Hadis (Hz.Muhammed'in sözü ve işi) olduğu söylenmektedir. Bunun yanında tasavvuf ehlinin yaygın olarak kullandığı bir deyimdir.
4. Kur'an-ı Kerim, 5/3, Suudi Arabistan Krallığı basımevi, Medine 1987.
5. Hamidullah, Muhammed, *Initiation a l'islam*, Paris-1970, s.67.
6. Öztürk, Yaşar Nuri, *Tasavvufun Ruhu ve Tarikatler*, Sidre yayıncılık, İstanbul-1988, s.104.
7. Arnold, T.W., *İntişarı İslam Tarihi*, (Tercüme, A.Y.Ocak), Türk Tarihi Kurumu Basımevi, Ankara-1971, s.86.
8. Tarikatler izledikleri metodlara göre üçe ayrılmaktadır: Tarik-i Ahyar, Tarik-i Ebrar, Tarik-i Şuttar . Bu esasa dayanarak "Ruhanî" ve "Nefsanî" olmak üzere de ikiye ayrıldıkları bilinmektedir.
9. Tarikatler zikir usullerine göre: Kıyam-i (zikirlerini ayakta yapanlar), Kuud-i (oturarak zikir yapanlar), Haf-i (zikirlerini gizli yapanlar), Cerh-i (zikirlerini sesli yapanlar) diye dörde ayrılmaktadır.
10. Politik esasa dayanan sınıflandırma da ise: Ortodoks (Ehli sünnet içi) ve Heterodoks (Ehli sünnet dışı) olarak ayrılmaktadır.
11. Öztürk, Y.N., *Tasavvufun Ruhu*.....s.107.
12. Barkan, Ömer Lutfi, "İstila Devrinde Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", s.279-353, *Vakıflar Dergisi*, Sayı II, Ankara-1964.
13. Osmanlı idare sisteminde, İslamı kabul edenler "öşür", kabul etmeyenler gayr-ı müslim ise "cizye" vergisine tabidirler.
14. Öztürk, Y.N., "Yugoslavya'da Tasavvufi Hayat ve Tekeler", s.223-238, *Türkiye Yazarlar Birliği Yıllığı*, Ankara-1986.
15. Barkan, Ö. L., a.g.m., s.186.

görevler ve yaptıkları faaliyetlerin önemi ve derinliği bilhassa son zamanlarda yapılan araştırmalarla gün ışığına çıkmaktadır.

Osmanlı fetihlerinin Balkanlardaki öncüleri ve ilk mimarları tarikat şeyhleri olmuştur. Türk-İslâm tarihi bakımından büyük önem taşıyan Balkanlar'ın fetihinde çok dikkat çekici olan bir nokta vardır ki o da şudur; Balkanlar Osmanlı ordusunun gelip askeri açıdan fethetmesinden çok daha önce tarikat akıncıları tarafından bir anlamda fethedilmiş, diğer bir deyişle Osmanlı buraya geldiğinde yerli halkın psikolojik olarak bu fethetme hazır hale getirildiği son derece elverişli bir ortamla karşılaştı.¹⁶ Balkanlar'da Türk-İslâm adına bir gönül fethi gerçekleştirenlerin başında özellikle Bektaşî'lerin önemli rol oynadığını, günümüzde dahi yol kavşaklarında yüzlerce Bektaşî tekkesinin varlığın koruması ile açıklamak mümkündür.

Bunun yanında yeni fethedilen topraklarda, hristiyan halkın Osmanlı idaresiyle uyum sağlamasında tarikatlerin kaynaştırıcılık (katalisatör) görevi yaptıkları söylenmektedir.¹⁷

Osmanlıların Balkanlarda kısa zamanda köklü bir şekilde yerleşmesini sadece buraya kadar bahsettiğimiz tarikatlerin faaliyetlerine bağlamak, doğru değildir. Balkanlarda Osmanlı'larla birlikte İslâm'ın yayılmasında tarikat şeyhlerinin önemi olduğu kadar, burada IX. ve X. asırda Orta Asya'dan göç etmiş Peçenek, Kıpçak, Kuman, Avar ve Vardoriot gibi Türk boylarının halen eski ananelerini kaybetmedikleri, sahip oldukları bu örf, âdet ve geleneklerin de İslâmı kabul etmelerinde önemli katkıları olduğu görüşü yaygındır.¹⁸ Çünkü, aynı milli değerlere bağlı birbirinden habersiz iki kardeş topluluğun karşılaşmasında ortaya çıkabilecek bir çok sorunun halli kolayca mümkün olabilmektedir.

X'dan XIV. yüzyıla kadar Balkanlarda Slav akınlarına maruz kalan bu Türk boyları büyük ölçüde lisanlarını kaybetmişler,¹⁹ fakat eski örf, âdet ve geleneklerini devam ettirmişlerdir.²⁰

Onların bu şekilde örf, âdet ve geleneklerine sıkı sıkıya bağlı kalmaları onların kolayca Osmanlı idaresini ve İslâm dinini benimsemelerine yol açmıştır. Nitekim özellikle Boşnak ve Pomaklar'ın İslâmı kabul etme hususu bu sebeblere bağlanmaktadır.²¹

Eski Yugoslavya'da İslâmın yayılması hadisesinde bu yukarıda saydığımız iki görüşün yanında üçüncü bir görüş de yer verildiği görülmektedir. Nitekim bu görüşe göre; XIII-XIV. yüzyılda eski Yugoslavya topraklarının büyük bir bölümünde hakimiyetini sürdüren Bizans'ın zayıflamış olmasıyla ortaya çıkan otorite boşluğu, toplumda kargaşa, yolsuzluk ve bir çok anarşi olaylarının yaşanmasına sebep olmuştur.²² Bu kargaşa ve anarşi döneminde Slavların baskı ve yağmalarına maruz kalan Arnavutlar Osmanlıyı bir kurtarıcı olarak

görmüşlerdir. Bundan dolayı huzur ve sükunetin sağlanması için Osmanlı idaresine yardımcı olan Arnavutların büyük bölümü İslâmiyeti kabul etmelerine vesile olduğu söylenmektedir.²³

II. ESKİ YUGOSLAVYA'DA OSMANLI DÖNEMİNDE TARİKATLERİN FAALİYET DURUMU:

Osmanlı İmparatorluğunun batıya doğru fuhatta gazilerle birlikte tarikat şeyhlerinin katıldığı, yol kavşaklarında, boş ve tenha arazilerde tekke ve zaviyelerini kurarak, kısa zamanda bu bölgeleri dini, sosyal ve kültür merkezi haline getirdiklerini söylemiştik. Görünüşte sadece bir dini kuruluş gibi sanılan tekkelerin, aslında yöre halkının sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını karşılayan bir kurum olarak ta faaliyet yaptıkları görülmektedir.²⁴ Tarikatlerin halk üzerine çok yönlü faaliyetlerini gören zamanın Osmanlı idarecileri, tarikat şeyhlerine araziler bağışlayarak kendi bölgelerine yerleşmelerini istemişlerdir.²⁵ Osmanlı döneminde tarikatlerin dini, sosyal sanat ve eğitim alanlarında yaptıkları çok yönlü faaliyetlerini ayrı noktalar halinde izah etmeye çalışacağız.

A. Tarikatlerin dini faaliyetleri:

Buraya kadar yaptığımız izahatlardan kolayca anlaşıldığı üzere tarikatler, İslâmiyetin yerli halk tarafından benimsenmesinde önemli rol oynamışlardır. Çoğu tarikat şeyh ve dervişlerinin "tekkeye gelen yol camiden geç" prensibine bağlı kaldıklarını göstermektedir.²⁶

16. Okiç, Tayyib, "Bir Tenkidin Tenkidi" s.221-255, A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 2, Ankara 1953.
17. Okiç, Tayyib "Sarı Saltuk'a Ait Bir Fetva" s.43-59, A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 1, Ankara 1952.
18. "Sarı Saltuk" Bektaşî-i müridi olduğu, asıl isminin Muhammed Buhari olarak söylendiği bilinmektedir. Okiç, T., "Sarı Saltuk....s.46.
19. Hasluck, F. W., **Bektaşî Tetkikleri**, (Tercüme, Ragıp Hulusi), İstanbul Devlet Matbaası, İstanbul 1928, s.36.
20. Köprülü, Fuad, **İslam Ansiklopedisi** "Bektaşilik" maddesi, vol. 2, Ankara-1976.
21. Gölpınarlı, Abdülbaki, "İslam-Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı ve Kaynakları," (s.3-354), I.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası, yıl 1949-1950, sayı 1-4, İstanbul 1951
22. Palikruşeva, -Tomovskki, K., "Les Tekkes en Macedone aux XVIII et XIX siecle", s.203-211, Atti del secondo congresso internazionale di orte Turcka, (26-29 settembre 1963-Venezia) İtstitut universitario orientale, Napoli-1965.
23. Hasluck, F.W.,s.85.
24. Handziç, Mehmed, "İslamizacija Bosne i Hercegovine" İslamska Dionička Štamparija, posebno izdanije, s.3-34, Sarejevo 1940.
25. Truhelka, Ciro, "Još o testamentu gosta radina i o patarenima", s.363-382, Glasnik Zemaljskg Muzeja u Sarajevu, br. XXV, Sarajevo 1913; Okiç, T., "Bir Tenkid.....s.232.
26. Handziç, M.,s.18.

Eski Yugoslavya'da tekke mimarisini incelediğimizde, Bektaşî tekkeleri dahil içinde mescidi bulunmayan bir tekke mimarisine rastlanmamıştır.²⁷ Osmanlının en uç köşelerine kadar teşkilatını götürmeyi başarmış olan tarikatler, insanın ruhani ve nefsanî değerlerine önem vererek, İslamın çevre halkı tarafından kolayca kabul edilmesine vesile olmuştur. Dini, 'rengi, ırkı ve düşüncesi ne olursa olsun, insan denilen varlığı laikiyle sevmek, hakkına saygı göstermek, hata ve kusurlarını hoşgörmek tekkenin en başta gelen gayelerinden biri olmuştur. İslamın insanlara karşı olan sevgi bağının en açık şeklini tarikatlerde görüyoruz.

Nitekim, Kalkandelen (Tetova) Harabati Baba Bektaşî tekkesi külliyesinin (kompleksinin) mescid kapısı üzerinde yazılı "*Bektaşî nefesi*" bunun güzel bir örneğini teşkil etmektedir²⁸ (Res.1).

Nefes'in transkripsiyonu:

*Talib isen ey ümmi erenlerin gel irfanına
Olma nâdane mükâren gerçeğin gel yanına
Can kulağını aç ve mükemmel olanı dinle
Yaptığın hayır duaları cihan sultanı kabul buyursun.*

Günümüz Türkçesiyle :

Ey cahil, eğer dervişlerin bilgisine ulaşmak istersen

Onlara (cahillere) yakın olma gerçeğe doğru yaklaş

Kalb kulağını aç ve mükemmel olanı dinle

Yaptığın hayır duaları yaratıcın (Sultanın) kabul etsin.

Balkanlar'da yakın tarihlere kadar müslümanların dini, sosyal ve kültürel yaşayış tarzını incelediğimizde tasavvufî motiflerin belirgin şekilde bulunması, çoğu ailede tarikat anlayış ve geleneğinin devam ettiğini göstermektedir. Son dönemlerde yapılan araştırmalar, Osmanlıların Avrupa'ya açılmasında Bektaşî müridi "*Sarı Saltuk*"un çok önemli rol oynadığını²⁹ hakkında halâ bir çok efsanenin dilden dile dolaştığı görülmektedir. Sarı Saltuk (öl.1264)³⁰ tarihi olduğu kadar efsanevi bir şahsiyet olarak tanınması Balkanlarda yaşayan halk üzerinde ona atfedilen kerametten kaynaklanmaktadır. Sarı Saltuk'un müslümanlar arasında sevildiği kadar hristiyanlarca da benimsenmiş olması, mezarının yedi ayrı yerde olduğunun söylenmesi ve hatta kilise avlularında mezarının bulunduğu bahsedilmesi, tarikat şeyhlerinin sahip oldukları yüksek hoşgörüyü göstermektedir.³¹

Balkanlarda tarikatların yayılmasında en önemli dervişlerden biri olarak zikrettiğimiz Sarı Saltuk'la başlayan gayret, Seyit Ali (Öl.1300) gibi bir çok tarikat şeyhi tarafından devam ettirilmiştir.³²

Osmanlı İmparatorluğunun Balkanlara yaptığı akınlar esnasında, gazilerle birlikte tarikat şeyhlerinin de bulunduğu bilinmektedir.³³ Tarikat şeyhleri fetuh hareketlerine katılmanın yanında boş ve tenha arazilerde mürşitleriyle beraber yerleşerek zaviye ve tekkelerini de inşa etmişlerdir. Tekkelerin çoğunlukla yol kavşaklarında, şehir çıkışı ve girişini sağlayan yollar üzerinde kurulmuş olması bilhassa dikkat çekicidir. Buralarda her geçen yolcuya barınak ve yemek imkânı sağlanmış olması tarikatların insanlar arası dayanışmaya ne ölçüde önem verdiklerini göstermektedir.

Balkanlarda islamîyetin ilk tohumlarının tarikatlar tarafından atılması, tarikatların temel ilkelere dayanarak sayılan "*derin insan sevgisi, yüksek hoşgörü ve karşılıksız hizmeti*" esas almış olmaları ve bu hususun halkın dikkatini büyük ölçüde çekmiş olmasıyla açıklanabilir. Genelde bütün tarikatlar, ilkeleri itibarıyla çok geniş ufuklu, insana sevgi ve saygıyı temel esas olarak göstermektedir. Tarikatlardaki bu özellik ve tarikat erlerinin bundan kaynaklanan tavırları, Müslümanlarla Hristiyanlar arasında sevgi ve kaynaşma zemininin kurulmasında önemli rol oynamıştır.³⁴ Özellikle tekkelerin iktisadi ve sosyal alana önem vermeleri, din, dil, ırk farkı gözetmeksizin herkese toleranslı ve dürüst davranmaları yerli halk tarafından rağbet görmelerine vesile olmuştur. Tekkeler "*hangi dinin mensubu olursa olsun*" halkla karışık kaynaşarak halk kitlelerini yönlendirmede önemli ölçüde rol oynamışlardır. Nitekim tarikatların çevre halkı üzerinde tesirlerini gören zamanın Osmanlı devleti idarcileri, bu tür kolonizatör dervişlere araziler bağışlayarak kendi topraklarında yerleşmelerini sağlamışlardır.³⁵

Yukardaki "*Nefes*"in ilk dörtlüğünden kolayca anlaşılacağı üzere;tekkelerin cehalete şiddetle karşı çıktıkları, gerçeğe ve mükemmeliteye ulaşmanın sadece ilim ve irfan ile olabileceği, Allah'a karşı yapılacak her çeşit duanın ancak bu şekilde kabul olacağı fikri herkese tavsiye edilmektedir.

Tarikat şehirleri halkın ilgisini çekebilmek için, tekkelerde belirli günlerde herkese açık vaziyette merasimler ve eğlenceler düzenlemişler-

27. Okiç, T., "Sarı Saltuk.....s.51.

28. Radiç, A., "Naşi Turci", s.7-8, Novi Behar, XIII/19-22, Sarajevo-1940.

29. Palikruşeva, G.-Tomovski K., "Les Tekkes.....s.22.

31. Lalaj, P., "Feja dhe gjuha Shqiptare, s.105-123, Studime Historike,nu.39, Triane-1969.

32. Hasluck, F.W.,.....s.885.

33. İbrahimi, Mehmet, "Kalkandelen (Tetovo)'de Harabati Baba (Sersem Ali Baba) Bektaşî Tekkesi, s.42-56, *Milli Kültür*, sayı 46, Ankara-1985.

34. İbrahimi, M., "Prilog kon teketo kako kulturno prosvetna institucija vo zapadna Makedoniji ", s.87-98, Borski Naučni Sobiri, XI, Zbornik, Tetovo-1991.

35. İbrahimi, M., Prilog kon.....s.89.

dir.³⁶ Bu merasimler esnasında herkese parasız yemek dağıtıldığı ve ikramlarda bulunduğu bilinmektedir.³⁷

Tekkelerin bu gibi faaliyetleri Hristiyan halkın dahi büyük ilgisini çekmiştir. Bu sebebedir ki, tekkelerin Hristiyanlar tarafından ziyaret edilmesi geleneği günümüzde dahi devam etmektedir.

B. Tarikatlerin Sosyal ve Eğitim Alanındaki Faaliyetleri:

Tekkeler halk arasında dini yapılar olarak tanınmasına rağmen sosyal alanda faaliyet gösteren kurumlar olarak da bilinmektedir. Nitekim, tekke komplekslerinde (külliyelerinde) semâhane (zikir yapılan yer)'nin türbenin yanında aş evinin, misafir hanenin, konak yerlerinin yiyeceklerin depo edildiği yerler ve hayvanları barındırmak üzere ahırların bulunuşu, tekkelerin dini yapılar kadar aynı zamanda sosyal yapı özellikleri taşıdıklarını da göstermektedir. Tekkelerin bu çok yönlü faaliyetlerini günümüzde en iyi şekilde aksettiren Kalkandelen (Tetova) Harabati Baba Bektaşî tekkesi ile Ohri'de Zeynel Abidin Halveti tekkesi (Res.2) sayılmaktadır. Bu iki tekke de geçtiğimiz yüzyıl, herkese günde bir defaya mahsus olmak üzere yemek dağıtıldığı söylenmektedir.³⁸

Bu gelenek Yugoslavya'da diğer tarikatlere ait tekkelerde bayram günleri, ramazan ve aşure aylarında din, dil, ırk gözetmeksizin arzu eden herkese iftar sofraları kurulduğu ve aşurenin dağıtıldığı bilinmektedir.³⁹ Günümüzde bazı tekkelerde Ramazan aylarında halk tarafından iftar getirilmesi ve aşure aylarında aşurenin dağıtılması eski geleneğin hala devam ettiğini göstermektedir. Belirli köy ve kasabalarda halk kendileri arasında bir sıra koyarak tekkeye iftar götürme geleneğini devam ettirmektedirler. Tekkeye götürülen bu iftar yemeğinden sadece tekke hizmetinde bulunanlar, kasaba veya köyde misafir olanlar faydalanabilirler.

Tekkelerin bu gibi sosyal hizmetleri yanında, yolda kalmış, fakir ve kimsesizlere de kapısını açık tuttuğu, bunlara tekke şeyhleri tarafından meziyetlerine (becerilerine) göre görev verildiği bilinmektedir.⁴⁰ Nitekim tekkelerde buna bağlı olarak çeşitli zanaat ve sanat faaliyetlerine de yer verilmiştir. Tekkeler aynı zamanda, ölüm hastalığına yakalanan, ruhani bunalım geçiren ve çaresizlik içinde kalan kimselerin derdine derman arayan hayır kuruluşları gibi de faaliyet göstermişlerdir.

Tekkelerin din, dil, ırk farkı gözetmeksizin herkesin derdine çareler araması, farklı din mensupları tarafından da ziyaret edilmesine ve ilgiyle izlenilmesine de vesile olmuştur.

Osmanlı döneminde Yugoslavya'daki mevcut tekkelerde eğitim alanına büyük ölçüde önem verildiği görülmektedir. Tekkelerde kalabalık sayıda Derviş ve müridlerin bulunması belirli bir tasavvufi eğitime tabi tutulduklarını göstermektedir.⁴¹

Nitekim tekke kütüphanelerinde zengin bir kitap katalogunun bulunması bu düşüncemizi doğrulayıcı niteliktedir. Tekke kütüphanelerinde tasavvuf eserlerin yanında, tefsir, hadis, edebiyat, coğrafya, tarih ve hatta astroloji kitaplarının dahi bulunması, ilmin her çeşidine önem verdiklerini hatırlatmaktadır. Fakat buna rağmen, tekkelerde sıralı bir eğitimin yapıldığından söz etmek imkansızdır. Sadece "Asitane" statüsünde olan tekkelerde sıralı bir eğitimden söz etmek mümkündür. Bektaşî tekkelerinden görev yapan şeyhlerin büyük bir ihtimalle Dimetoka (Yunanistan) Bektaşî asitanesinden,⁴² Halveti tekkelerinde görev yapanların ise Prizren Halveti asitanesinden, diğer tarikatlere ait tekke şeyhlerin ise İstanbul, Konya ve Bursa asitanelerinde eğitim gördükleri kaynakların verdiği bilgiler arasındadır.⁴³

C. Tarikatlerin Kültür ve Sanat Alanındaki Faaliyetleri:

Osmanlı döneminde Yugoslavya'da tekkele- rin kültür ve sanat merkezi olarak faaliyet gösterdiklerini, günümüzde en bariz bir şekilde aksettiren Kalkandelen (Tetova) Harabati Baba Bektaşî Tekkesi, Üsküp (Skopje) Rufaî Tekkesi (Plan 1), Prizren Halveti Tekkesi ve Struga Hayati Baba Halveti Tekkesi sayılmaktadır. Bütün bu tekkelerde tarikat felsefelerini ifade eden şiirlerin değişik yazı çeşitleri (Sülüs, Nesih, Talik,)yle yazılmış olması gelişmiş bir edebiyat ve hat sanatının var olduğunu göstermektedir. Özellikle Harabati Bektaşî tekkesinin duvar yüzeylerinden Bektaşî nefeslerinin, panolar içinde yer alan yazılış şekli, edebiyat ve hat sanatının en güzel örneklerini teşkil etmektedir (Res.3). Turâbî⁴⁴ gibi meşhur Bektaşî şairlerinin "Nefes"leri bulunması ilgi çekicidir. Tekke yapılarının inşa tarihleri rakamlarla değil, ebceet hesabıyla verilmiş olması, Bektaşîlerin şiirde ne kadar usta olduklarını göstermektedir.

Bazı tekkelerde süsleme ve resim sanatına da önem verildiği görülür. Ahşap, alçı ve taş üzerine işlenen bitkisel motifler ve geometrik figürlerden tekke şeyhlerinin ince ruhlu bir şahsiyete sa-

36. Hafız, Nimetullah, "Yugoslavya'da Bektaşî Tekkeleri", s.57-66, "Çevren", IV/11, Priştine -1976.

37. Palikruşeva, "-Tomovski, K., "Les Tekkes....s.206.

38. Oy, Aydın, "Kalkandelen'de Harabati Baba Tekkesi", s.18-29, "Çeviren" 8/4, Priştine 1980.

39. Palikruşeva, "-Tomovski, K., Les Tekkes.....s.208.

40. Kara, Mustafa, **Tekkeler ve Zaviyeler**, Dergah yayınları, İstanbul 1980, s.126.

41. Trifunovski, J.F., "O tekijama u donjem slivu Bregalnice", s.255-258, Prilozi za Orientalnu Filozofiju, nu. 12-13, 1962-1963, Sarajevo 1965.

42. Okiç, Tayyib, "Bir Tenkid.....s.231.

43. Elezović, Gliša, "Derviški Redovi Muslimanski Tekije u Skoplju", s.9-19, Glasnik Stara Srbija, Skopje 1925.

44. Ergun, Saadettin Nuzhet. **Bektaşî Şairleri**, Devlet Matbası, İstanbul 1930, s.37.

hip oldukları anlaşılmaktadır. Bunun yanında tekkelerde duvar resimlerine rastlanması resim sanatına da verilen önemi hatırlatmaktadır.

Yugoslavya'da hemen hemen bütün Mevlevi tekkelerinde ve bazı Bektaşî ve Rûfâî tekkelerinde dahi musiki aletlerine rastlanmış olması gelişmiş bir musiki sanatının varlığını işaret etmektedir.

Tekkelerin bu çok yönlü faaliyetlerine cevap verecek bir tekke mimarisinin de kendiliğinden geldiğini söyliyebiliriz. Tekke külliyesi içindeki yapılar, bazen geliş güzel bazen de sistematik bir programa tabi tutularak inşa edilmişlerdir.⁴⁵ Nitekim, Harabati Baba Bektaşî Tekkesi içindeki yapıların dini ve sosyal amaçlı olmak üzere iki bölümde inşa edildiğini ve dini yapıların güneyde, sosyal yapıların da kuzeyde oluşu, bu iki hedefe yönelik belirli bir plân ve programa göre inşa edildiklerini göstermektedir.

Sonuç olarak tekkelerin, o dönemde vermiş oldukları bu çok yönlü hizmet ve faaliyetlerin günümüzde bir çok sosyal kuruluş tarafından ancak karşılanabildiğini söylemek gerekir.

III. ESKİ YUGOSLAVYA'DA MEVCUT TARİKATLER VE TEKKELER:

Eski Yugoslavya sınırları dahilinde tarikat, tekke ve tasavvufi hayatın belkide en hareketli olduğu kısımlar Bosna-Hersek, Makedonya ve Kosova bölgeleri sayılmaktadır. Bu bölgelerde tarikatlerin yayılış ve yerleşme hadisesinin temelinde burada var olan milli unsur ve karakterlerin önemli tesirleri görülür. Örneğin, bilhassa Amavutlar tarafından benimsenen Bektaşî tarikatı, istisnaları dışında Boşnaklar, Türkler ve Pomaklar arasında hor görülmüştür. Buna karşılık Boşnaklar tarafından rağbet gören Mevlevi, Halveti, Kadiri ve Nakşibendi tarikatleri Arnavutlar arasında pek rağbet görmemiştir. Türkler ve Pomaklar arasında bilhassa Halveti, Rûfâî, ve Nakşibendi tarikatleri daha yaygındır.

Tarikatlerin milli unsur ve karektere göre bu dağılım şeklinin tesadüfi olmadığı kanatindeyiz. Bu halk topluluklarının tarikatleri seçmelerinde milli değerler, örf, âdet ve gelenek gibi kültür birikimleri önemli derecede rol oynamışlardır.⁴⁶ Aynı zamanda bu halk topluluklarının Osmanlı idare sisteminde üstlendikleri görevlerin de, tarikat seçmelerine tesir ettiği görülmüştür. Tarikatlerin milli ve kültür birikimlerine göre dağılım şeklini daha iyi anlayabilmek için, Osmanlı'dan önce eski Yugoslavya'da hangi milli ve kültür değerlerinin bulunduğu, siyasi ve sosyal hayatın ne durumda olduğunu iyi bilmek gerekir. Yoksa bu gibi değerleri göz önünde bulundurmadığımız takdirde tarikatlerin farklı milletler arasındaki dağılımı hakkında yapacağımız tespitler pek isabetli olmayabilir.

Arnavutların büyük çoğunluğu Bektaşî tarikatini ve bu tarikat aracılığıyla İslâmı benimsemiş olmaları, onların Osmanlılar döneminde, Bektaşî

tarikatinin bir uzantısı olan "yeniçeri" müessesesinde aktif rol almış olmalarıyla açıklanabilir.⁴⁷ Bunun yanında uzun zaman Slav akınlarına maruz kalan Arnavutların Osmanlıyı kurtarıcı bir unsur olarak görmeleri, İslâmı kitleler halinde kabul etmelerine vesile olmuştur.⁴⁸

Buna karşılık Boşnaklar ise; Mevlevi ve Halveti tarikatının hakim olduğu Osmanlı saray çevresiyle yakın ilişki içinde olmaları sebebiyle, bunların daha ziyade Mevlevi ve Halveti tarikatlerini seçmelerine sebep olmuştur. Boşnakların Osmanlı idaresinde bu üst görevlere getirilmeleri gerek savaş kabiliyetleri ve fiziki yaratılışlarının uygun olması, gerekse Osmanlıya karşı sadakatlarından kaynaklanmaktadır.⁴⁹

Türklerin büyük bir kısmının Halveti tarikata rağbet göstermesi, Türk insanının anlayış ve geleneğine Halveti tarikatının yakın oluşu ve Osmanlı padişahlarının çoğunun Halveti tarikatında olmasıyla izah edilebilir. Türkler arasında Bektaşî tarikatına karşı tavır alanların bulunması, Bektaşî şeyhi Balım Sultan ile başlayan Osmanlı-Bektaşî çekişmesinden kaynaklandığı kanatindeyiz. Günümüzde Türkler arasında Bektaşî tarikatı ve hatta Bektaşî mensubları dahi hor görülmektedir.

Yugoslavya'da tarikatlerin coğrafi bölgelere göre dağılımı biraz önce bahsettiğimiz milli unsurların yerleşim bölgelerine göre farklılık göstermektedir. Bosna-Hersek'te Boşnakların yaşadığı bölgede Mevlevi, Nakşibendi ve Halveti tarikatının yaygın olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu bölgede inşa edilen tekkelerin çoğunluğu bu tarikatlere aittir. Çoğunlukta Arnavutların ve Türklerin yaşadığı Kosova bölgesinde Bektaşî ve Halveti tarikatının Tıcani, Sa'di, Sinani ve Hayati şubelerine ait tekkeler yaygındır. Türklerin, Arnavutların ve Pomakların yaşadığı Makedonya bölgesinde ise; Halveti tarikatının Hayati kolu, Bektaşî ve Rûfâî tarikatleri yaygın bir şekilde bulunmaktadır.

Osmanlı döneminde eski Yugoslavya topraklarında yayılan ve faaliyet gösteren tarikat ve tekkelerin sayısı hakkında kesin bir bilgiye sahip değiliz. Evkaf kayıtlarından, vakfiyelerden, tekke yapılarının kalıntılarından müslümanların yaşadığı hemen hemen her köy ve kasabada bir tekkenin var olduğu anlaşılmaktadır. Bugün ise Yugoslavya'da 144 adet tekkenin faaliyet göstermesi,⁵⁰

45. İbrahimi, M., "Harabati Baba Tekke vo Tetovo", "El-Hilâl, İslamski Kulteren i informativen vesnik, god.3,br.13, Mart-1990, Skopje, s.7.

46. Hafız, N., "Yugoslavya'da...s.59.

47. Öztürk, Y.N., "Yugoslavya'da Tasavvufi.....s.235.

48. Hafız, N., "Yugoslavya'da Mevlevi Tekkeleri", s.173-178, **Mevlana ve Yaşama Sevinci**, Konya Turizm Derneği Yayını, Ankara - 1978.

49. Ayverdi, Ekrem Hakkı, **Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri**, cilt 3, kitap 3, Fetih Yayınları, İstanbul - 1981, s.108.

50. "Yugoslavya İslami Tarikat ve Dervişler Birliği" başkan-

zengin bir tasavvufi hayatın burada var olduğunu göstermektedir.

Yaptığımız inceleme sonucu faaliyetlerine devam eden tarikatlerin sayısı sadece 8'dir. Bazı araştırmacılar ise Sa'di, Sinani ve Ticani gibi Halveti tarikatının şubelerini bir başka tarikatmış gibi düşündüklerinden tarikat sayısını 11 olarak vermektedirler.⁵¹ Kanaatimizce bu tespit doğruyu yansıtmamaktadır. Tarikatlar, gerek Osmanlı döneminde (1385-1812) gerek Krallık Yugoslavya'sında (1918-1941) gerekse Komünist dönemi Yugoslavya'sında (1945-1990) yaşayan Boşnak, Arnavut, Türk, Pomak ve Hatta islamiyeti kabul eden çingeneleri siyasi, sosyal, kültürel bakımından etkisi altında tutmuşlardır. Müslüman halkın üzerinde günümüzde dahi tesirleri hissedilen tarikatlar arasında; Bektaşî, Halvetî (Sa'di, Sinani, Ticânî, Hayatî), Rûfâî, Mevlevî, Nakşibendî, Kadîrî ve Melamî tarikatlerini sayabiliriz. Fakat, faaliyet yönünden daha aktif ve belirli bir kalabalık halk kitlesini peşinde sürükleyen tarikatlar arasında Bektaşî, Rûfâî, Halvetî, Mevlevî ve Nakşibendî tarikatlerini gösterebiliriz.

1. Bektaşî Tarikatı:

Osmanlı siyaset tarihine damgasını vuran ana kuruluşlardan biri Bektaşî tarikatıdır. Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşu, yükseliş ve düşüş dönemlerinde Bektaşî tarikatının aktif rol aldığını, Yeniçeri Ocağının da Bektaşîlerin fikri ve ürünü olduğunu yukarıda söylemiştik. Osmanlı'nın ilk dönemlerinde, Yugoslavya'da diğer tarikatlere göre halkın büyük çoğunluğunun Bektaşî tarikatına mensup olduğu görülmektedir. Başlangıçta, Bektaşî tarikatına gösterilen bu yakın alaka, bu bölgelerde islami hareketin ilk olarak Bektaşî misyonerleri ile başlatılmasından kaynaklanmaktadır. Bunun yanında diğer bir görüş te, Yeniçeri ocağına alınan gençlerin çoğunun bu bölgelerden seçilmesi, Yeniçeri müessesesinin ise Bektaşî tarikatının bir uzantısı olması sebebi, Bektaşî tarikatının tercih edilmesine vesile olmuştur.⁵² Her iki görüşü savunanların ortaklaşa kabul ettikleri husus; XVIII. yüzyıl sonuna kadar Yugoslavya'da bilhassa Makedonya ve Kosova bölgesinde halkın büyük çoğunluğu Bektaşî tarikatına mensup olduğu fikridir. Evlaf kayıtları ve tarihi belgeler üzerine yapılan araştırmalar, hemen hemen her köy ve kasabada bir Bektaşî tekkesinin gösterilmesi, biraz önce bahsettiğimiz görüşleri doğrulamaktadır XIX. yüzyılın sonuna kadar Makedonya ve Kosova bölgesinde Bektaşî tekkelerinin Dimetoka (Yunanistan) Bektaşî asithanesine bağlı olarak faaliyet yaptıkları bilinmektedir.⁵³

Bektaşî tarikatının ikinci Pîrî olarak tanınan Balım Sultan (Öl.1516) ile baş gösteren Osmanlı-Bektaşî sirtüşmesi, II.Sultan Mahmut (Öl.1745)'un Yeniçeri ocağını kapatması ve Bektaşî tarikatını yasaklaması, daha önce baş gösteren sirtüşmeler silahlı çatışmalara dönüşmüştür.⁵⁴ XVIII. yüzyıldan sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun

zayıflamaya yüz tutması, bu bölgelerde devlet otorite boşluğunun baş göstermesine sebep olmuştur. Bunu fırsat bilen bazı bölge idarecileri Osmanlı devletiyle Bektaşî anlaşmazlığını körüklüyerek Bektaşî tekkelerini kendi siyasi ve şahsi amaçları doğrultusunda yönlendirmeye çalışmışlardır. Bu gibi hadiselerin en güzel örneğini Kalkandelen Harabati Baba Bektaşî tekkesinde görmekteyiz(Res.4). Zamanın Kalkandelen idarecisi Recep Paşa-bey kendi siyasi emelleri için Harabati baba tekkesini bir askeri üs olarak kullandığı bilinmektedir. Kalkandelen'de Osmanlı devletine karşı Recep Paşa ile başlayan isyan hareketleri; Oğlu Abdürrahman Paşa-bey (Öl.1838) döneminde de devam etmiştir.⁵⁵ Bu ve benzeri gibi Bektaşî tekkelerinin düzenledikleri isyanlar daha ziyade batı Makedonya, Kosova ve Arnavutluk'ta baş göstermesi bilhassa dikkat çekicidir. Osmanlı'nın Balkanlardaki son dönemlerinde Arnavutların Osmanlıya karşı başlattıkları isyanlarda Bektaşî tekkelerinin parmağı olduğu fikri yaygındır.⁵⁶ Nitekim, XIX. yüzyılın sonlarına doğru Bektaşî tarikatına mensup olanların büyük bir çoğunluğu Arnavut asıllı olduğu söylenmektedir.⁵⁷ Bu dönemde Bektaşî tekkelerinin üniversal anlayıştan belirli bir milli kisfeye büründükleri görülmektedir. Bu gibi hadiseler, Bektaşî tarikatının Arnavutlar dışında bir çok taraftarını kaybetmesine vesile olmuştur (Res.5).

XIX. Yüzyılda Makedonya ve Kosova bölgelerinde siyasi ve sosyal alanda halkı büyük ölçüde yönlendiren Harabati Baba Tekkesi (Res:3) XX. yüzyılda halktan gereken desteği göremeyince halk üzerinde eski otoritesini yitirmiş, zamanla şeyh ve dervişlerin 1920 yılında tekkeyi terketmeleriyle faaliyeti son bulmuştur. Tekke 1968'de onarılarak turistik amaçlar için kullanılmaya başlanmıştır (Res.6,7). Devlet tarafından 1949-1950 yılları arasında kamulaştırılan Vakıf malları son zamanlarda çıkan yeni bir kanunla asıl sahiplerine iade edilmesi söz konusudur. En kısa zamanda Tekkenin eski faaliyetine döneceğini zannediyoruz. Bektaşî tekkelerinin kapanmalarındaki sebep, Bektaşî şeyhlerinin ilmi gerçeklerden ve halkın dini ihtiyaçlarına cevap vermekten uzak olduklarından kaynaklanmaktadır.

lığını ve aynı zamanda Prizren Rûfâî Tekkesi şeyhliğini yapan Cemali Efendi'nin bize sunmuş olduğu kayıtlardan tesbit edilmiştir.

51. Popoviç, A., "Les ordes mystiques musulmans du sud-est europeen dans la periode post - ottoman", s.63-95, Popoviç A-Venstein, G; Les Ordes Mistiques Dans L'Islam, Paris 1986.
52. Hasluck, F.W., a.g.e., s.86.
53. Morina, İrfan, "Kosova Salnamesinde Kalkandelen Kazası-1894", s.73-85, "Çeviren", yıl V, No.16, Priştine 1977.
54. İbrahimi, M., "Prilog kon.....s.91.
55. Hasluck, F.W., a.g.e., s.56.
56. Palkruşeva, "-Tomovski, K., "Les Tekkes.....s.208.
57. Hasluck, F.W., a.g.e., s.51.

Osmanlıların 1912 yılında Yugoslavya topraklarını terk etmesiyle burada yaşamına devam eden müslümanların Bektaşî tarikatına karşı rağbetinin azaldığını görmekteyiz. Çoğu Bektaşî tekkesinin Nakşibendî veya Halvetî tarikatine dönüştürülmesi bu görüşümüzü doğrulayıcı niteliktedir.

Kırallık dönemi Yugoslavya'sında (1918-1941) Bektaşî tekkeleri halk üzerindeki tesirini kaybetmeye devam etmiş ve bir çok tekkenin şeyhler tarafından terkedilmesiyle harabeye dönmüşlerdir. Bektaşî tekkelerini ayakta tutabilecek maddi gücü temin edemeyen şeyh ve dervişler yaşadıkları evlerinde faaliyetlerine devam ettikleri bilinmektedir.

Komünist dönemi Yugoslavya'sında (1943-1990) Bektaşî tekkelerinin etki alanı daha da daralmaya devam etmiştir.⁵⁸ Bu dönemde Bektaşî tekkeleri Arnavutlar arasında da büyük ölçüde desteğini kaybetmiş, buna karşılık çingeneler arasında rağbet görmeye başlamıştır.

Günümüzde Yugoslavya'da faaliyetine devam eden Bektaşî tarikatlarından Dzakovica Üsküp (Skopje), Manastır (Bitola) (Res.8), Pirlepe'ye bağlı Kanatlar köyü tekkelerini sayabiliriz. Üsküp'teki Bektaşî tekkesi burada yaşayan Çingeneler (Romlar) tarafından faaliyeti devam ettirilmektedir. Çingenelerin sembolü haline gelen bu tekke, diğer iki Bektaşî tekkesine nazaran daha fazla mensubu ve daha aktif bir rol oynadığını söyleyebiliriz. Nitekim bu tekkede çingenelerin siyasi ve kültürel faaliyetlerini yürüttüğü bilinmektedir.

Dzakovica'daki Bektaşî tekkesinin de belirli günlerde zikirlerine devam ettiği, ancak halk arasında gereken ilgi gösterilmediği bilinmektedir. Son yıllarda Kosova İslam Birliği Meşihatının bu bölgelerde başlatıldığı yoğun faaliyetler sonucu birçok Bektaşî tarikatı mensubunun tekkeyi terk edip cami ile yakın alaka kurmasına sebep olmuştur.

Pirlepe'ye bağlı Kanatlar köyündeki Bektaşî tekkesi, son şeyhin 1988 yılında ölmesiyle kapanmış durumdadır. Bu tekkenin sadece belirli günlerde açıldığı (aşure ayında), diğer zamanlarda ise kapalı olduğu söylenmektedir.

Son dönemlerde halkın Bektaşî tarikatını küçük görme ve alaycı gözle bakma hadisesi vardır. Bundan dolayı Bektaşî tarikatı mensuplarının dahi Bektaşî mensubu olduklarını halk arasında gizledikleri görülmektedir.⁵⁹ Bunun sebebi de, halk arasında Bektaşî tarikatı Aleviliğin bir uzantısı olduğu fikri hasıl olmuş, bu da Bektaşîlerin diğer müslümanlar arasında dışlanmasına vesile olmuştur.

2. Halvetî tarikatı:

Halvetî tarikatı, adını kurucusu Ebu Abdullah Siracuddin Ömer b. Ekmeluddin El-Halvetî (Öl.1349)'den almaktadır.

Yugoslavya'da Halvetî tarikatı diğer tarikatlara nazaran halk üzerinde etkisi daha fazla görül-

mektedir. Tekkeler üzerine yaptığımız incelemeler burada en hakim tarikatın Halvetî'lik olduğunu göstermiştir. Esasen Bektaşî tarikatının ardından Yugoslavya'da en büyük hizmetleri Halvetî ve Rûfâî tarikatlerinin verdiği bilinmektedir. Halvetî tekkeleri Yugoslavya'nın her bölgesinde ve her halk kitlesinde taraftar bulması, bu tarikatın ne kadar yaygın olduğunu göstermektedir. Yugoslavya'da Halvetî tarikatının Sa'dî, Ticanî, Hayatî ve Sinanî kollarının (şubelerinin) rağbet gördüğü anlaşılmaktadır.

Halvetîlik Yugoslavya'da farklı zümreleri tesiri altına alabilme özelliğini gösteren ender tarikatlerden biri sayılmaktadır.

Halvetî tarikatı Yugoslavya'ya yerleşmesi, tarikatın ikinci piri Seyid Yahya Şirvanî (Öl.1457) döneminde olduğu söylenmektedir.⁶⁰ Günümüzde Yugoslavya'da 27 halvetî tarikatına mensup tekkenin faaliyetine devam ettiği bilinmektedir. Bu söylediğimiz tekke sayısı Halvetî tarikatının değişik şubelerine aittir. Bu tekkelerden 10'u Sa'dî, 9'u Hayatî, 6'sı Ticanî ve 3'ü Sinanî gibi Halvetî şubelerinden sayılmaktadır.⁶¹

Halvetî tarikatına ait bu şubelerin bölgelere göre dağılımı şöyledir: Hayatî koluna ait tekkelerin çoğu Batı Makedonya ve Kosova bölgesinde bulunmaktadır. Bu şubelere ait tekkelerden gerek faaliyetleriyle gerek mimarisıyla en önemli olarak gördüğümüz Ohri "*Zeynel Abidin*" Tekkesi'dir (Res.9). Ohri'nin merkezinde külliye (kompleks) halinde olan bu tekke geniş bir alanı kapsamaktadır. Külliye içinde cami, semahane, türbe, misafirhane, şadırvan ve derviş evi gibi yapılar bulunmaktadır.

Tekkelerde belirli günlerde yapılan zikir ayinleri halk arasında ve hatta yabancı turistler tarafından ilgiyle izlenmektedir. Tekkenin halk arasında ilgisi gün geçtikçe çoğaldığı ve gençleri kendi safına çekmeyi başardığı ve yeni yeni üyelere sahip olduğu gözlenmektedir.

Hayatî kolunun ikinci önemli tekkelerinden biri Struga'daki Halvetî Tekkesi sayılmaktadır (Res. 10,11). Bu tekkenin de büyük bir canlılıkla faaliyetine devam ettiği görülür. Tekkede mescid, semahane, türbe ve misafir odası bulunmaktadır. Tekkede belirli günlerde tasavvufi sohbetler ve zikirler yapılmakta, halk tarafından da ilgiyle izlenmektedir. Kırçova (Kiçevo)'da Halvetî tarikatının Hayatî koluna bağlı olan tekke, belirli aralarla faaliyetine devam etmektedir. Halk üzerine etkisi biraz önce saydığımız Ohri ve Struga tekkelerinden daha azdır. Kırçova tekkesinde ilginç olan husus semahanenin yazlık ve kışlık bölümlerinin olmasıdır. Yaz mevsimlerinde yapılan zikirler, tekke avlu-

58. Palikruşeva, G.-Tomovski, "Les Tekkes....s.206.

59. Gölpınarlı, A., *Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatlar*, İstanbul 1969, s.138.

60. Öztürk, Y.N., "Yugoslavya'da Tasavvufi.....s.234.

61. Hafız, N., "Yugoslavya'da Mevlevi.....s.176.

sunda şadırvan etrafında sedirlerle çevrili ve ahşap çıtalarla örtülü semahanede yapılmaktadır. Rodoviş'te Hayati koluna bağlı bir tekkenin olduğu ancak maddi imkansızlıklardan tekkenin onarılamadığı ve zikirlerin şeyhin evinde yapıldığı söylenmektedir. Makedonya'da Hayati koluna bağlı tekeler merkezi, Kırçova'daki şeyhe bağlı olarak faaliyetine devam etmektedir.

Ticanî koluna ait Halveti tekkeleri ise daha ziyade Kosova ve Doğu Makedonya'da yaygındır. Kosova bölgesinde, Prizren, Dzakoviça ve Mamuşa'da faaliyetlerine devam eden Ticanî koluna ait Halveti tekkeleri, Makedonya'daki tekkelerden daha aktif durumdadırlar.

Halveti tarikatının Sinani koluna ait tekkeler Pirizren ve Dzakovica'da bulunmaktadır. Sinani kolunun şeyh silsilesi, Halveti Şeyhi Yusuf Sünbül Sinani'ye (Öl.1529) bağlanmaktadır.⁶²

Halveti tarikatının Sa'di koluna ait tekkeler de Bosna Hersek ve Kosova bölgelerinde daha yaygındır. Sarayevo'da "*İskender Paşa Tekkesi*", Bjelina'da "*Şeyh Seyfina Tekkesi*" Prizren'de Sa'di tekkeleri bunların en güzel örneklerini teşkil etmektedir.

Halveti tarikatında toplu olarak yapılan zikirlerine "*devran*" denilmektedir.

Halveti tarikatının yukarıda saydığımız şubeleri bir felsefeyi ve aynı manayı ifade etmektedirler. Farklı isimlerde adlandırılması da tekkenin kurucusu olduğu şeyhin isminden kaynaklanmaktadır. Halveti tarikatının şubelerini farklı bir tarikatmış gibi göstermek bizce yanlıştır. Nitekim bazı araştırmacılar bu hatayı bilerek veya bilmeyerek tekrarladıkları görülmür.

3. Rufaî tarikatı:

Rufaî tarikatı en eski tasavvuf kuruluşlarından biri olduğu ve kurucusunun Ahmet Rifaî (Öl.1182) olduğu söylenmektedir.⁶³

Rufaî tarikatı, eski Yufoslavya'da bilhassa Makedonya ve Kosova bölgesinde yaygındır. 1939 yılında sadece Makedonya'da Kalkandelen, Üsküp, İştîp, Manastır (Bitola), Köprülü (Veles), Kumanova ve Ohri'de 9 Rufaî tekkesinin varlığından bahsedilmektedir.⁶⁴ Günümüzde ise faal durumda olan Rufaî tekkelerinin sayısı sadece 5 tir. Bunlardan 2'si Makedonya'da 3'ü de Kosova'da bulunmaktadır. Makedonya'da faaliyetine devam eden Rufaî tekkelerin başında "*Şeyh Mehlet İsmail Efendi*" tekkesiyle, Radoviş Tekkesini sayabiliriz. Kosova'da Rufaî tekkelerinden bulunan Prizren, Orahovac ve İpek (Peç)'teki tekkelerdir. Bosna-Hersek'te ise sadece Sarayevo'da bir Rufaî tekkenin faal olduğu söylenmektedir.⁶⁵

Rufaî tarikatı da diğer bütün tarikatlar gibi kurucusunun ardından bazı bozulma ve yozlaşmalara maruz kalmıştır. Bugün Rufaîlik dendiğinde

akla bazı garip gösteriler gelmektedir. Ateşle oynama, vücuda şiş ve hançer saplama gibi halkın ilgisini çekebilecek bir çok acayip hareket yapılmaktadır. Bu gibi zikir çeşitleri, tarikatın sonradan malettiği özelliklerdir. Nefsi terbiye etmek, nefsanî duygulara ve vücuda ızdırap çekirme fikri en belirgin haliyle Rufaî tarikatında görülmektedir.

Yugoslavya'da Rufaî tekkelerinin gerek mimariyle gerek faaliyeti ile en iyi temsil eden Üsküp (Skopje)'deki Şeyh Mehmet İsmail Efendi tekkesidir. Tekkede belirli günlerde yapılan zikirleri halk büyük ilgi ile izlemektedir. 1978 yılında Vardar ve Morava film şirketleri Rufaî zikirlerini belgesel yayın olarak hazırladılar.⁶⁶ Üsküp'teki Rufaî külliyesi içinde semahane, mescid, türbe, misafir odası ve Derviş evi bulunmaktadır. Tekkenin 1830 yılında geniş çaplı bir tamirden geçtiği söylenmektedir.⁶⁷

Rufaî tarikatına ait ikinci tekkenin ise Prizren'de bütün Yugoslavya tarikatlar ve Dervişler birliğinin reisliğini ve aynı zamanda Tekke Şeyhliğini yapan Cemali Efendi'nin tekkesidir.

4. Kadiri tarikatı:

Eski Yugoslavya'da Halveti tarikatı kadar yaygın olan ikinci tarikat Kadiri tarikatıdır. Bu tarikatın kurucusu olarak İslam tarihinin meşhur mutasavvıflarından Abdulkadir Ebu Muhammed Geylani (Öl.1077) gösterilmektedir.⁶⁸ Kadiri tarikatının, Bektâşi ve Halveti tarikatı ardından bu bölgelerde İslamın gönül ve sevgi yoluyla yayılmasında önemli rol üstlendiği bilinmektedir.

Eski Yugoslavya'da Halveti tekkelerin sayısından sonra ikinci sıra tekkeye sahip olan Kadiri tarikatıdır. Kosova, Bosna-Hersek ve Makedonya'da 15 tane Kadiri tarikatına ait tekke vardır. Sarayevo'da "*Silahtar Mustafa Paşa*" ve "*Hadım Ali Paşa*" tekkelerini sayabiliriz. Makedonya'da Kadiri tarikatına ait 3 tekkenin faaliyet gösterdiği bilinmektedir. Geriye kalan tekkeler ise Kosova bölgesinde bulunmaktadır. Kadiri tekkelelerinin sayısı çok olmamakla beraber etkin bir faaliyetlerinden söz etmek zordur.

62. Palikruşeva, G., "Dervişkiot red Halveti vo Makedoniji", s.105-119, Zbornik na Štipskiot Narodni Muzej, br.1, Štip 1959.

63. Boşkov, V.-İshak, F., "Rufaîskoto Tekke vo Skopje", s.179-191, Glasnik na institutot za nacionalna istorija, br.1, kn.2, Skopje 1958.

64. Popoviç A., "Les ordes mystique.....s.79.

65. Hasluck.F.W., a.g.e., s.88.

66. Tanaskoviç, D., "Presentation de cinq temoignages films sur les ordes mystiques Yougoslave", s.101-104, Popoviç, A.-Vernstein, G.; Les ordes Mystiques dans L'Islam, Edition de L'ecole des hautes, Paris 1986.

67. Boşkov, V.-İshak, F., a.g.e., s.184.

68. Köprülü, F., *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara- 1984, s.181.

5. Nakşibendi tarikatı:

Nakşibendi tarikatı Balkanlar'da Osmanlı'nın son dönemlerinde rağbet görmeye başladığı bilinmektedir. Nitekim, XVIII. yüzyılda bir çok Bektaşî ve Halvetî tekkesinin Nakşibendi tekkesine dönüştüğünü daha önce söylemiştik.

1938-1939 yılına kadar Makedonya ve Kosova'da 4 Nakşibendi tekkesinin faaliyet gördüğü bilinmektedir.⁶⁹ Bosna Hersek'te Sarajevo'da Yediler tekkesi (Res.12), Fonica'da Şeyh Sırrî Baba tekkesi, Oglavak'ta Şeyh Hüseyin Baba tekkesi ve Visoko'daki Nakşibendi tekkeleri günümüzde dahi faaliyetlerine devam etmektedir.

Son dönemlerde halk arasında diğer tarikatlardan bir uzaklaşma sezilirken, buna karşılık Nakşibendi tarikatına rağbet artmaktadır.⁷⁰ Nakşibendi tarikatına yeni yeni giren şahısların mevcudiyeti az değildir. Nakşibendi tarikatında görülen bu gelişmeler Bosna Hersek'teki gibi Makedonya ve Kosova'da daha az görülmektedir. Sarajevo ve Visoko'daki Nakşibendi tekkeleri en aktif olanlardan sayılmaktadır.

6. Mevlevî tarikatı:

Osmanlı döneminde Makedonya'da Üsküp'te, Manastır (Bitola)'da, İstip'te, Veles (Köprülü)'de, Kosova'da, Prizren'de, Bosna-Hersek'te, Sarajevo'da kayda değer üç tanınmış Mevlevî tekkesinden bahsedilmektedir.⁷¹ Günümüzde Makedonya ve Kosova'da Mevlevî tekkelerinin izine dahi rastlamak mümkün değildir. 1939 yılında bu bölgelerde ortaklaşa olarak tek bir Mevlevî tekkesine sahip oldukları söylenmektedir.⁷² Bunun yanında Üsküp'te "bitpazara" karşı 1954 yılına kadar faaliyet gösteren bir Mevlevî tekkesinden bahsedilmektedir. Tekke Şeyhinin Türkiye'ye göç etmesiyle tekkenin faaliyeti durduğu halk arasında söylenmektedir.

Bosna Hersek'te Sarajevo'da 1959 yılında yıkılan Bendbaşı Mevlevî tekkesinden söz edilmektedir. Bu tekkenin de faaliyeti 1924 yılında durmuştur.⁷³

Günümüzde Makedonya ve Kosova bölgesinde Mevlevî tarikatına ait ne bir tekkeye ne de bir tarikat mensubuna rastlamak mümkün değildir. Buna karşılık Bosna-Hersek'te Mevlevî Tarikatına ait izleri günümüzde dahi görmek mümkündür.

IV. YUGOSLAVAYA'DA TARİKAT VE TEKKELERİN ORGANİZASYON ŞEKLİ:

Osmanlı döneminde, tarikat ve tekkeler "Meşihat-ı Celile-i İslamiye" veya devletin dini ve şer'i hükümlerini yerine getiren resmî en yüksek kuruluşu bağli olarak faaliyetlerine devam etmişlerdir. Bu dönemde tarikat ve tekkelerde kendilerine mahsus bir teşkilatlanmadan bahsetmek mümkün değildir.

Osmanlıların 1912 yılında Yugoslavya'dan çekilmesi, burada yaşamalarına devam eden müslümanların yeniden teşkilatlanmasına ihtiyaç duyulmuştur.

Avusturya-Macaristan idaresi altında yaşayan Bosna-Hersek müslümanlarının, 24.10.1882 tarihinde özel bir beyanatla İslami teşkilatlarını kurmalarına müsaade edilmiştir. Müslümanların oluşturdukları bu dini teşkilat Reis ve dört meclis üyesinden ibarettir.⁷⁴ Tekke ve tarikatlar bu İslami teşkilatın içinde faaliyetlerini devam ettiklerini bililmektedir.

Makedonya, Kosova ve Sancak bölgesinde yaşayan müslümanların durumu, 14.03.1914 tarihinde Sırbistan-Türkiye barış anlaşmasıyla belirlenmiştir. Bu anlaşmaya göre merkezi Niş'te olan bir "Başmüftülük"ün olmasına karar verilmiştir.⁷⁵ Kırallık dönemi Yugoslavya'sına (1918-1941) müslümanların teşkilatlanması bu "Başmüftülük" statüsünde devam etmiş, ancak merkez, Niş'ten Belgrad'a taşınmıştır. 1924 yılına kadar dini kararları başmüftü İstanbul'daki hilafete (Halife-Şeyhül-İslâm) bağli olarak karar getirme imkanına sahiptir. 1924 yılında Türkiye'de hilafet ortadan kalkınca burada yaşayan müslümanların yeniden teşkilatlanmasına ihtiyaç duyulmuştur.⁷⁶ 1930 Yugoslavya Kırallığı anayasasının 64. maddesine, başmüftülük yerine "Yugoslavya İslam Birliği" adını alması öngörülmüştür.⁷⁷

Krallık dönemi Yugoslavya'sında tarikat ve tekkelerin faaliyeti resmî bir kanuna göre faaliyet yapmadığı görülmektedir. Devletin tarikat ve tekkeleri İslam teşkilatının içinde değerlendirdiği bilinmektedir. Bu dönemde tekkeler tarikat şeyhlerinin şahsî gayretleriyle faaliyetine devam etmişlerdir. Tekkeler, devlet tarafından resmî bir legimiditeye sahip değildirlir.⁷⁸

Komünist dönemi Yugoslavya'sı (1943-1990) anayasasında 1952 yılına kadar tarikat ve tekkelerin faaliyetlerini belirtecek bir madde bulunmamaktadır.⁷⁹ Tarikat ve tekkeler İslam teşkilatına ait bir birim olarak görülmektedir. 1952 yılında ilk olarak sadece Bosna Hersek bölgesinde

69. Palikruşeva, G.-Tomovski, K., a.g.e., s.262.

70. Öztürk, Y.N., "Yugoslavya'da.....s.109.

71. Chajić, Cemal, "Dzermaluddin Rumi i Mevlvizam u Bosni i Hercegovini", (p.85-108), Prolozi za orijentalnu Filozofiju, XXIV, Sarajevo 1976.

72. Palikruşeva, G., "Dervişkiot red.....s.106.

73. Hafiz, N., "Yugoslavya'da Mevlevi.....s.174.

74. Hadžić, O.N., "Borba Muslimana za verska i vakufsko - marifetsku autonomiju, Bosna-Hercegovina u Austrougarskom upravom,(s.56-101), Geca Kon, Belgrad-1938.

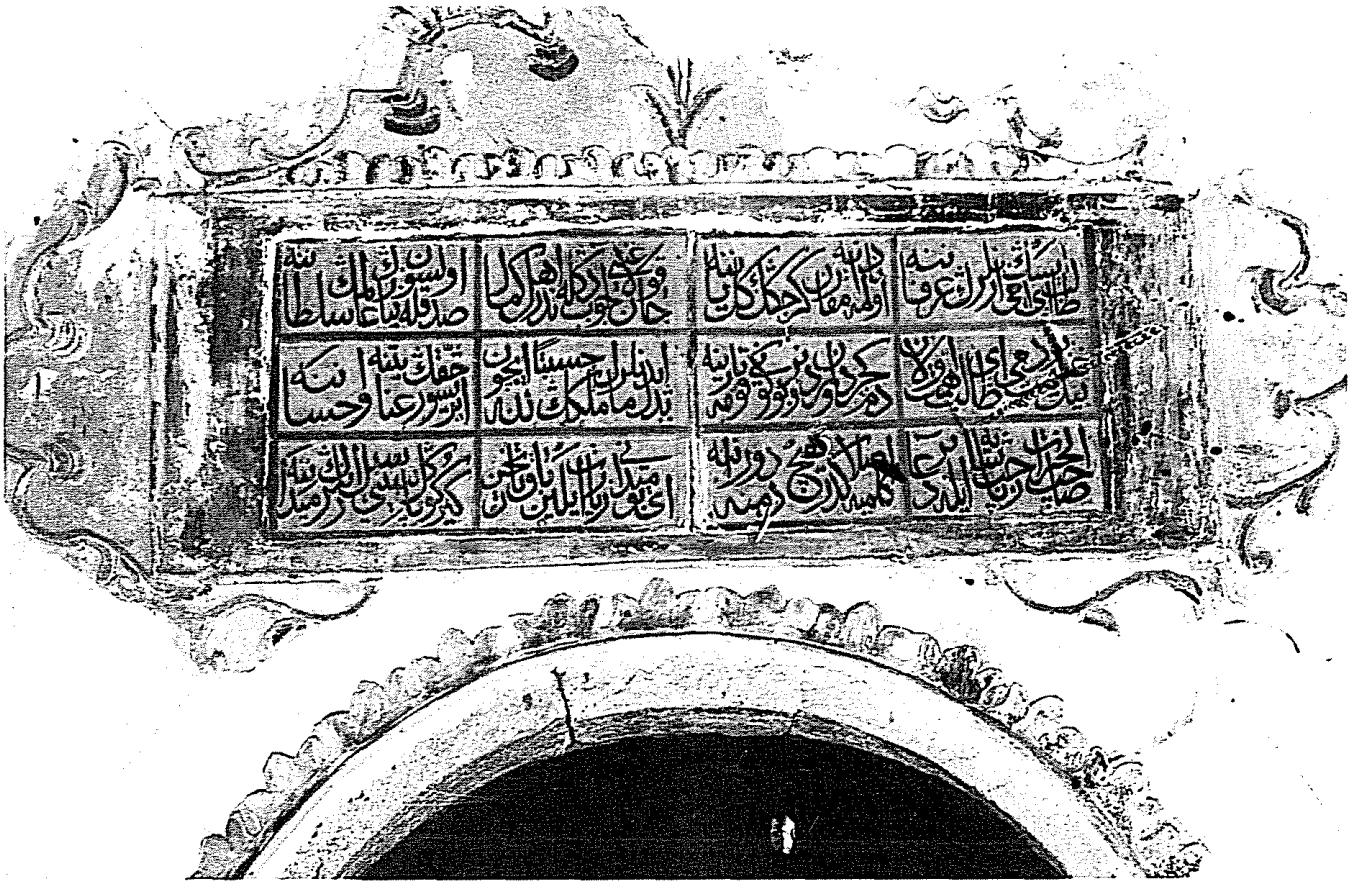
75. Karčić, F., Početokot i oblikovanjeto na sovremenata Muslimanska vjerska administracija vo Jugoslovenskite zemji, "El-Hilal" islamski kulturen informativen vesnik, god. 4, br. 22, Oktomvri-Noemvri-1991, Skopje, s.7.

76. Popović, A., L'islam Balkanique s.316.

77. Šukrić, N., "İslamska Zaednica u Bosni i Hercegovini nakon oslobođenja" (s.153-168), İslam i Muslimani u B i H, Sarajevo 1977.

78. Begović, M., "Organizacija İslamske vjerske zaednice u Krajevini Jugoslaviji" (s.375-387), arhiv za pravne i društvene nauke, god, XXIII, kn.XXVII, Br.5, Belgrad 1933.

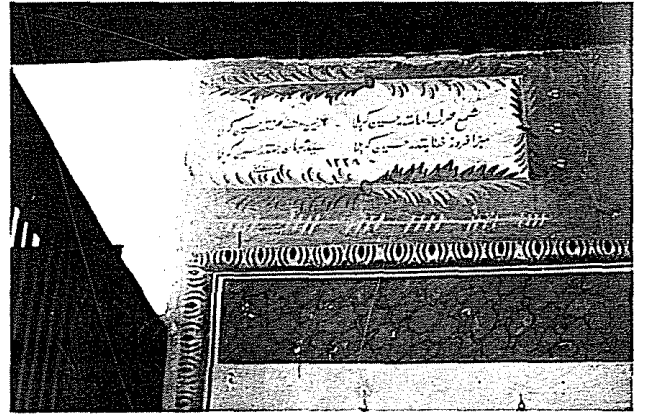
79. Begović, M.; a.g.e., s.378.

Resim 1: Kalkandelen Harabati Baba Tekkesi'ndeki Bektaşî nefesi.

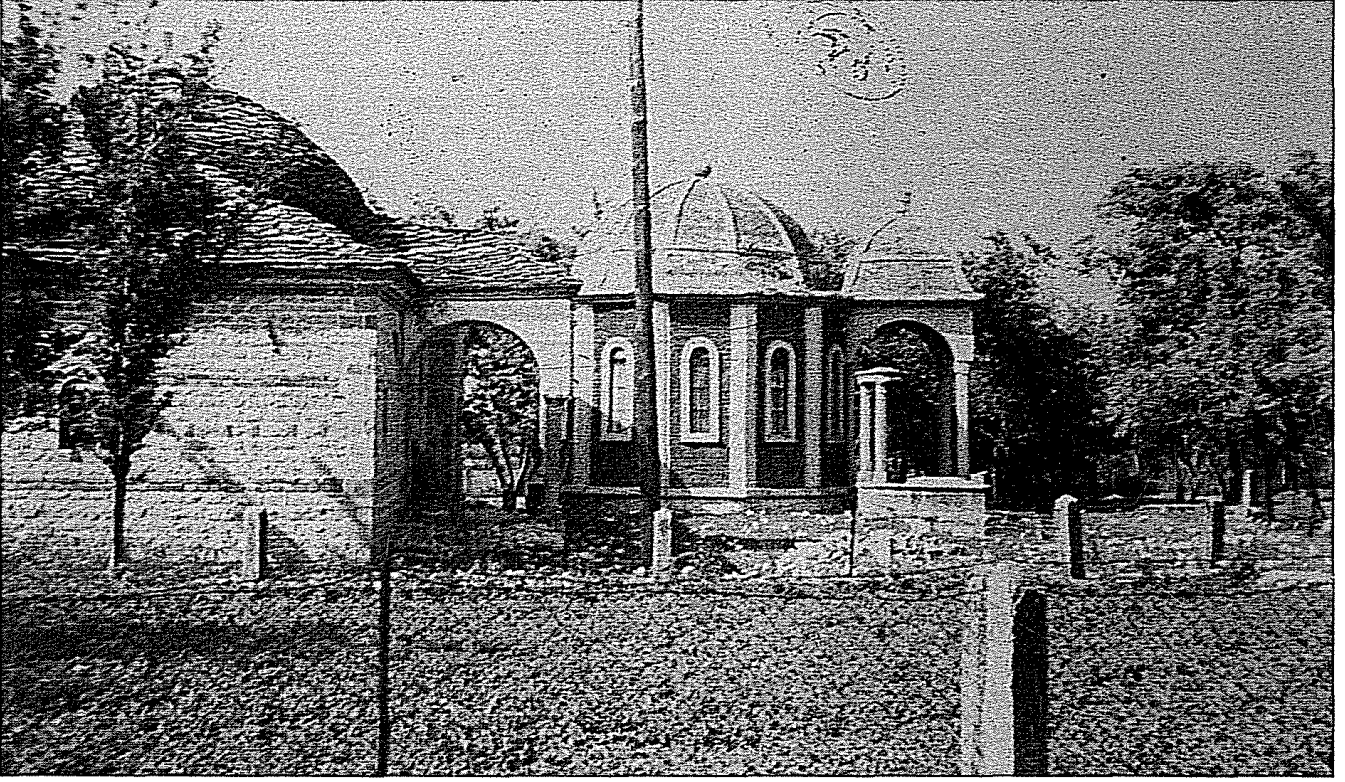
Resim 2: Ohri Zeynel Abidin Halveti Tekkesi.

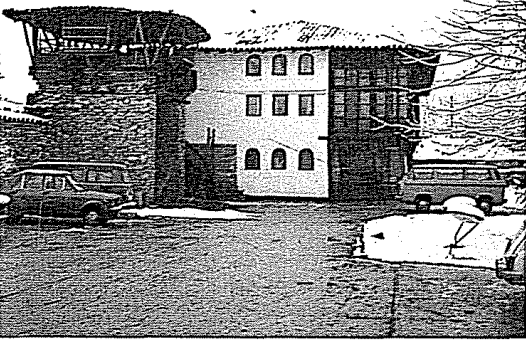
Resim 3: Harabati Baba Türbesi'ndeki bir başka Bektaşî nefesi.

Resim 4: Kalkandelen Harabati Baba Bektaşî Tekkesi'nde hazire kısmı ve türbe yapıları.

Resim 5: Arnavutluk - Korça Turan Baba Bektashi Tekkesi (F. Yenişehirlioğlu).

Resim 6: Harabati Baba Bektashi Tekkesi'nde gözletleme kulesi ve günümüzde motel olarak kullanılan bir yapı.

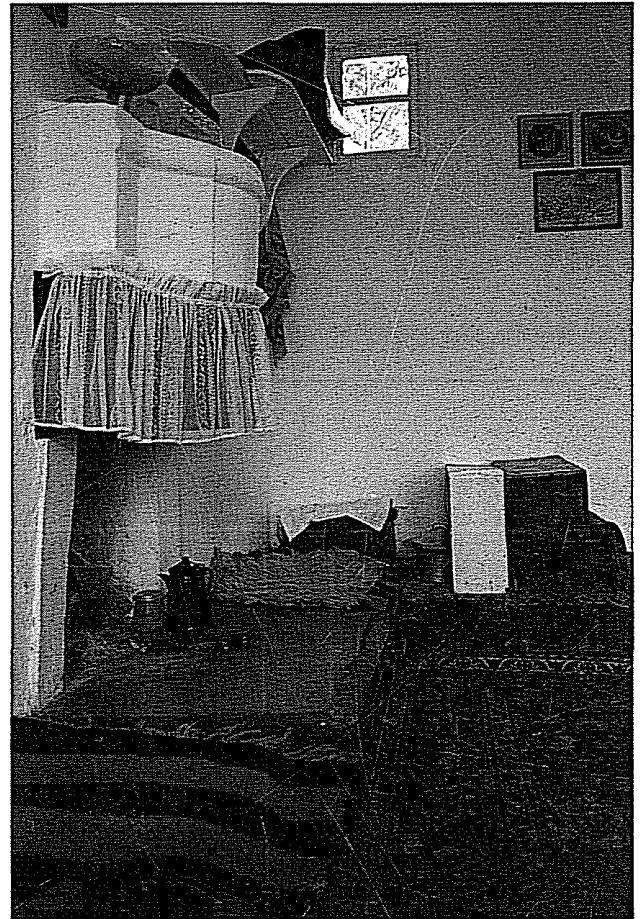
Resim 7: Harabati Baba Tekkesi'nde harem dairesi.

Resim 10: Struga Halveti Tekkesi'nde cami yapısı.

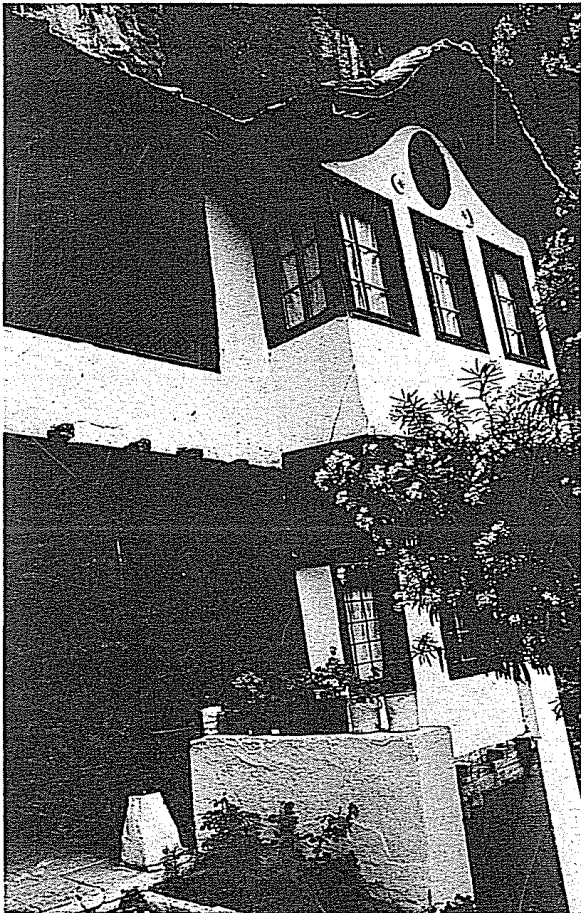
Resim 8: Manastır Hasan Baba Tekkesi.

Resim 9: Ohri Halveti Tekkesi Semahanenin iç kısmı.

Resim 12: Saraybosna Yediler Tekkesi.

Resim 13: Blagay Halveti Tekkesi.

Resim 11: Struga Halveti Tekke yapısı.

tarikât ve tekkelerin faaliyetleri yasaklanır. Bu bölgelerde tarikât ve tekke faaliyetleri kanunen yasak olmasına rağmen, tekkelerin yine de gayri kanuni olarak faaliyetlerine devam ettiği bilinmektedir.

Makedonya, Kosova ve Sancak bölgesinde ise tekkelerin faaliyetlerini resmi kılacak bir kanunun olmadığı, geliş güzel olarak faaliyetlerine devam ettikleri görülmektedir.⁸⁰

Tarikât ve tekkelerin kendileri arasında kurdukları bir organizasyona ilk olarak 1970 yılında rastlıyoruz. Bu tarihte Yugoslavya tarikât ve tekke dervişleri ortaklaşa olarak yaptıkları ilk toplantıda "Yugoslavya İslami Tarikat Dervişleri Federasyonu" (Union des Ordes De Dervisches Islamique En Yugoslavie)'nu kurdular.⁸¹ Bu organizasyon bütün mevcut tarikât, şeyh ve tekkeleri bir çatı altında toplamayı başarmıştır. Aradan 2 yıl geçmeden 1974 yılında bu teşkilat genişletilerek "Yugoslavya İslami ve Tarikat ve Dervişler Birliği" (Communauté des ordes de Dervisches Islamique En Yugoslavie) adıyla faaliyetine devam etmiştir.⁸² Tarikat ve tekkelerin bir organizasyon altında toplanmaları, faaliyetlerine belirli bir hareketlilik ve canlılık kazandırdı. Nitekim, 1978 yılında müstakil olarak "Hu" adında kendi bültenlerini çıkarmaya başladılar.⁸³

Yugoslavya'da son dönemlerde yaşanan demokratik hareketlerden sonra müslümanların daha önce sahip oldukları İslami teşkilatlarında bazı değişiklikler yapılması ihtiyacı görüldü. 1990 yılında Yugoslavya İslam Birliği Riyasetinin çalışma programını belirleyecek yeni bir anayasa hazırlandı. Hazırlanan bu yeni anayasa taslağı orada yaşayan müslümanların oluşturduğu kamuoyu yoklamasından sonra yürürlüğe girdi. Tarikat ve tekkelerin oluşturdukları organizasyonda bu yeni anayasanın kapsamı içinde tutulmuştur. Buna göre; eski Yugoslavya İslam Birliği Meclisinde, Meşihat ve Müftülük meclislerinde ve bütün çalışma organlarında tarikât ve tekke mensuplarının da üyeleri olması şartı konulmuştur.⁸⁴ Tekkelerde görev yapan görevliler de, İslam Birliği Riyaseti kadrosunda sayılıp, maaşlarını bu kuruluştan almaktadırlar.⁸⁵

Yugoslavya'nın dağılmasıyla ortaya çıkan yeni devletler, burada İslâm Birliği teşkilatının yeniden gözden geçirilmesi ihtiyacı doğacaktır. Ancak, şimdiden bu değişikliğin nasıl olacağını kestirmek çok zordur. Önümüzdeki günler bu yeni yapılanmayı gösterecektir.

V. DEĞERLENDİRME:

-Osmanlıların Balkanlar'da ilk yerleşme döneminde tarikâtların önemli roller üslendiklerini, Osmanlı döneminde de din, dil, ırk farkı gözetmeksizin halka dini, sosyal ve kültürel faaliyetlerde bulunduklarını daha önceki bölümlerde söylemiştik. Buraya kadar yaptığımız açıklamalardan kolayca anlaşıldığı üzere eski Yugoslavya'da gelişmiş bir tasavvufi hayatın olduğu görülmektedir.

-Osmanlıların 1912 yılında Balkanları terketmesiyle, burada yaşamlarını sürdüren müslü-

manların dini ihtiyaçlarına tarikât ve tekkeler tarafından cevap verilmeye çalışılmıştır.

-Bugün Yugoslavya'da tasavvufi hayatı ayakta tutan ve yürüten Bektaşî Tarikatı dışındaki tarikâtlardır. En yaygını olan tarikâtlar arasında sırasıyla Halvetî, Rûfâî, Kadîrî ve Nakşibendî tarikâtlarını sayabiliriz. Makedonya ve Kosova bölgesinde Halvetî, Kadîrî ve Rûfâî tarikâtları baş sıralarda yer almaktadır. Buna karşılık Bosna-Hersek'te ise Nakşibendî ve Halvetî tarikâtı ön sıralarda bulunmaktadır. Gerçek anlamda tasavvufi hayatın ve anlayışın Bosna Hersek'teki tekkelerde olduğunu söyleyebiliriz (Res. 13).

-Kosova ve Makedonya'daki tekkelerde, şeyhliğin babadan oğula geçmesi usûlü, tarikât şeyhlerindeki kalitenin düşmesine sebep olmuştur. Tarikatlerde "Şeyhliğin evladiyelik oluşu" tekke şeyhlerinin ehliyetli eller yerine, miras sahiplerine geçmesine sebep olmuş ve bu gelenek korkunç bir seviye düşüklüğüne yol açmıştır. Makedonya ve Kosova bölgesinde tekke mühtitlerinde bu gelenek daha yaygın bir şekilde görülmektedir. Buna karşılık Bosna-Hersek'te tarikât şeyhinde aranan vasıflarda bilgi birinci derecede önemlidir. Buna göre Makedonya ve Kosova'da tekke şeyhlerinin kantiye bakımından çok olmasına rağmen, kaliteli bir tasavvuf şeyhine rastlamak zordur. Buna karşılık Bosna Hersek'te ise durum tamamen farklıdır. Tekke şeyhlerinin sayısı az olmasına rağmen kaliteli tarikât şeyhlerine rastlamak mümkündür. Hatta, fakültede profesör olarak çalışan bazı Tarikat Şeyhlerinin de olduğu bilinmektedir.

Geçen yıl, Makedonya İslam Birliği Meşihatı adına Makedonya bölgesinde tekke şeyhlerinin icazetlerini bizzat yaptığım incelemede, sadece Makedonya'da 60 tane şeyhin olduğu ortaya çıktı bu tekke şeyhlerinin çoğu, İslami ve tasavvufi bilgiler bakımından son derece yetersiz seviyede sayılmaktadırlar. Tekke şeyhleri içinde okuma-yazma bilmeyenler, namaz sürelerini layıkıyla okuyamayanlar, tasavvufi ve tarikât konusunda en iptidai bilgilerden habersiz olanlar çoktur.

Kosova bölgesinde ise 55 tekkenin faaliyet gördüğünü ve bu tekkelere bağlı 60 bin dervişin veya müridin olduğu bilgilerimiz arasındadır.

Tekke ve dervişler kabarık bir sayıya sahip olmasına rağmen, halkın genç ve entellektüel kesimi üzerine tesiri azdır.

Sonuç olarak Makedonya ve Kosova bölgesinde halk tarafından tarikât ve tekkelere rağbetin gün geçtikçe azaldığı görülmektedir, buna karşılık Bosna-Hersek'te tarikât ve tekkelere genç nesiller arasında rağbet artmaktadır.

80. Silajdiç, K., Proho, I., et ex...." La Communauté Islamique en Yougoslavie, Documents Nord-Africains, Etude sociales Nord - Africaines, (Traduit., J.V.de Pemille) 16.06.1952.

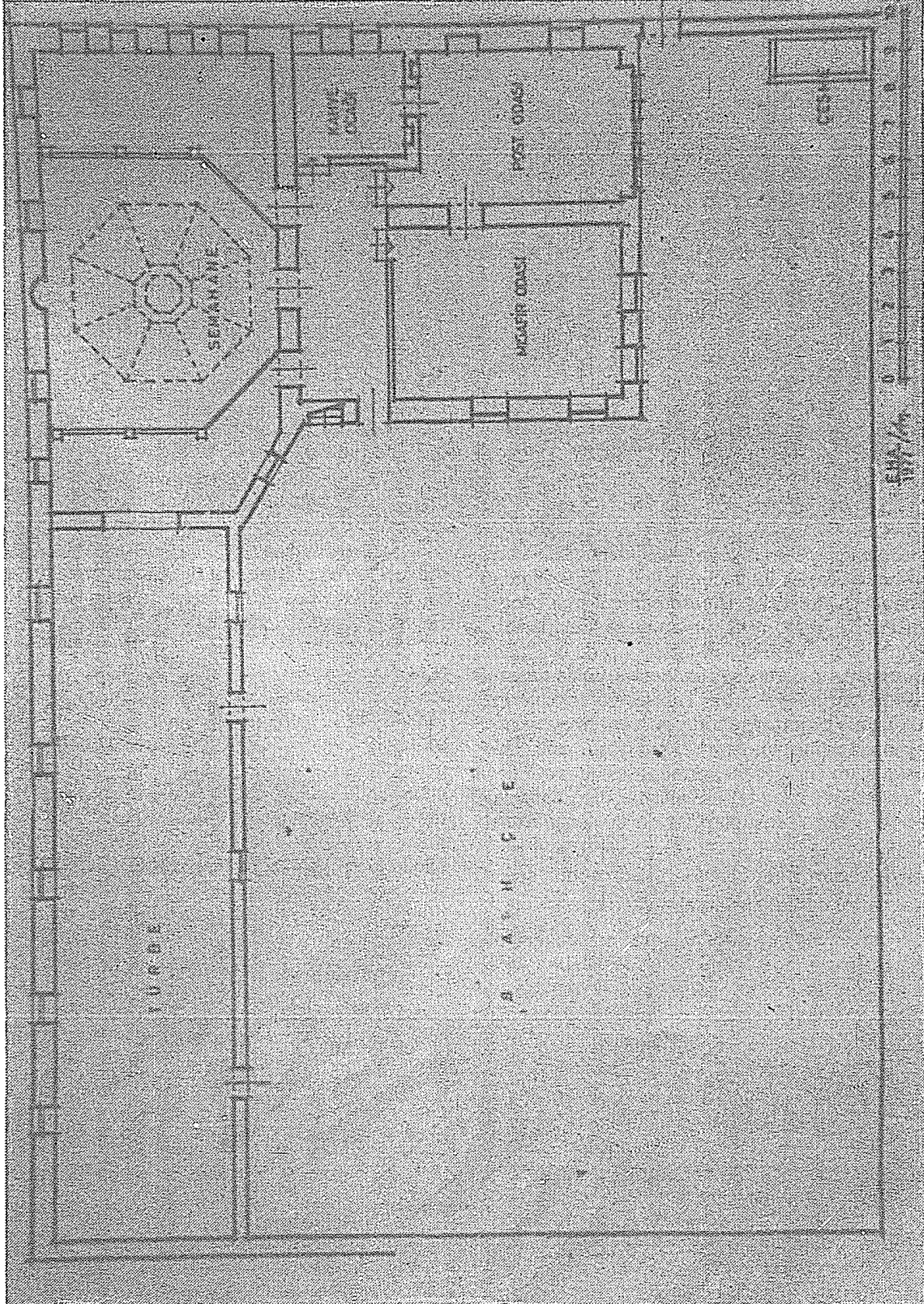
81. Şukriç, N., a.g.e. s.159.

82. Popoviç, A., "Les Ordes.....s.83.

83. Popoviç, A., a.g.e., s.83,

84. Hafız,N., "Yugoslavya'da Mevlevi.....s.176.

85. "Ustav Rijasetu islamske Zajednice u Juglaviju" Sarejevo 1990.

Çizim : Üsküp (Skopje) Rifai Tekkesi (E. H. Ayverdi'den).